

რომისა და ხანის იმპერიებს შორის არსებული ურთიერთობის შესწავლის საკითხისათვის

ორი იმპერია – აღმოსავლეთი ჩინეთის ხანის და დასავლეთი რომის იმპერიების სახით მნიშვნელოვან ძალას წარმოადგენდა ელინისტური პერიოდის ბოლოსა და გვიანანტიკური პერიოდის პირველ საუკუნეებში.

რომი მეორე პუნიკური ომის შემდეგ, ძვ.წ. II საუკუნის დასაწყისში ხმელთაშუაზღვისპირეთის იმპერიად გადაიქცა და დაიწყო აღმოსავლეთის ექსპანსია, დაიმორჩილა რა: ილირია, საბერძნეთი, მცირე აზია, სირია – იუდეა. ძვ.წ. I საუკუნეში რომი სამოქალაქო ომებმა შეძრა, რომელიც საბოლოოდ ოქტავიანე ავგუსტუსის პრინციპატით დასრულდა. იმპერიას ჯერ იულიუს-კლავდიუსების დინასტია მართავდა, შემდეგ, მცირე ხნით, ოთხი იმპერატორი. საბოლოოდ, ვესპასიანემ 69 წელს ფლავიუსების დინასტიას ჩაუყარა საფუძველი, რომელსაც ახ.წ. II საუკუნეში ანტონინუსების დინასტიის მმართველობა მოჰყვა. I-II საუკუნეებში რომი ძლიერ იმპერიას წარმოადგენდა. იგი სამ კონტინენტზე (ევროპა, აზია, აფრიკა) იყო გადაჭიმული. მთელი აღნიშნული პერიოდის განმავლობაში რომის ისტორიას წითელ ზოლად გასდევს პართიასთან საომარი მოქმედებები.

რომის იმპერიაში პოლიტიკურ ცვლილებებს რელიგიურიც ახლდა თან. სწორედ იმპერიის პერიოდის რომში ხდება აღმოსავლეთის გავლენით პრინციპსის – იმპერატორის გაღმერთება. პირველ გაღმერთებულ იმპერატორად კი ოქტავიანე ავგუსტუსი (ძვ.წ.27-ახ.წ.14) გვევლინება, რომლის ღვთაებრივ თაყვანისცემას საფუძველი მცირე აზიაში ჩაუყარა. ახ.წ. 14

წლის 17 სექტემბერს, მისი გარდაცვალებიდან ერთი თვის თავზე, სენატმა ოქტავიანე ღმერთად აღიარა და მისი სახელობის სახელმწიფო კულტი დააწესა. ოქტავიანეს მოიხსენიებდნენ ღვთაებრივი ავგუსტუსის (divus Augustus) სახელით. ახალი იმპერატორი – მისი მემკვიდრე ტიბერიუსი – ყველანაირად მიესალმებოდა მამობილის ღვთაებრივ თავყვანისცემას, რაც, საბოლოოდ, ოქტავიანეს სახელზე ტაძრის (templum divi Augusti ou templum novum) აშენებით დამთავრდა. ჩვენ საკვლევ პერიოდს ემთხვევა, აგრეთვე, რომში ახალი მონოთეისტური რელიგიის – ქრისტიანობის წარმოქმნაც, რომელსაც საფუძველი იმპერიის აღმოსავლეთ პროვინციის – სირიის შემადგენელ ნაწილში მყოფ იუდეაში ეყრება საფუძველი.

ჩინეთში ხანის დინასტიას (რომანიზებული Hànn cháo) საფუძველი ძვ.წ. 206 წელს ჩაეყარა, რომელმაც ახ.წ. 220 წლამდე იარსება. თავის მხრივ, ხანის დინასტიის ჩინეთის ისტორია ორ პერიოდად იყოფა: ადრეულად, ანუ დასავლეთ ხანის (ძვ.წ. 206 -ახ.წ. 9 წწ.) და გვიან, ანუ აღმოსავლეთ ხანის (ახ.წ. 25-220 წწ.) პერიოდები. ხანის იმპერია ძლიერი სახელმწიფო იყო როგორც ეკონომიკური, ისე კულტურული თვალსაზრისით. სწორედ ხანის იმპერიის დროს გამოცხადდა ჩინეთში კოფუციანელობა სახელმწიფო რელიგიად, რომელიც, თავის მხრივ, ჩინური ფილოსოფიისა და რელიგიის კომპლექსურ სისტემას წარმოადგენს.

ხანის დინასტიის ჩინეთში არსებობდა ჯერ კიდევ ცინის დინასტიის დროს (ძვ.წ.III ს.) შექმნილი სინოცენტრული იდეა, რაც ეთნოცენტრულ იდეოლოგიას წარმოადგენდა, რომლის მიხედვითაც ჩინეთი მსოფლიოს კულტურულ ცენტრად გვევლინებოდა, ჩინური კულტურა კი სხვა ხალხთა (ეთნოსების) კულტურაზე მაღლა იდგა. აღნიშნული იდეოლოგიის მიხედვით, ჩინეთი, როგორც მსოფლიოს ცენტრი, როგორც ერთა-

დერთი ცივილიზაცია, სხვა ხალხებზე მაღლა აყენებდა თავს. დანარჩენ მოსახლეობას ის „ბარბაროსებად“ მიიჩნევდა.

სინოცენტრული სისტემა საერთაშორისო იერარქიულ სისტემას წარმოადგენდა,¹ რომლის მიხედვითაც ჩინეთის მეზობელი ქვეყნები (იაპონია,² კორეა, ვიეტნამი, რიუკიუს სახელმწიფო) ჩინეთის ვასალურ ქვეყნებად ითვლებოდნენ და ძღვენს უხდიდნენ ჩინეთის იმპერატორს. ხოლო ოლქები, რომლებიც ჩინეთის ქვეშ არ იყო მოქცეული, „არაცივილიზებულ მიწებად“ ითვლებოდა. სისტემის ცენტრში იდგა ჩინეთის მმართველი დინასტია – „ზეციური დინასტია“, რომელმაც, ითვლებოდა, რომ, ზეციდან მიიღო მანდატი. დინასტია კონფუციანელობის მორალური კოდექსით გამოირჩეოდა, თვლიდა რა თავს მსოფლიოს ერთადერთ კანონიერ იმპერატორად, ხოლო ჩინურ ცივილიზაციას, როგორც ალენიშნეთ, ყველაზე გამორჩეულ ცივილიზაციად მსოფლიოში. ამ სქემის მიხედვით, საერთაშორისო ურთიერთობებში მხოლოდ ჩინეთს შეეძლო გამოეყენებინა იმპერატორის ტიტული, იმ დროს, როდესაც სხვა ქვეყნებს მეფეები მართავდნენ. ჩინეთის იმპერატორები ცის შვილებად ითვლებოდნენ.

ჩვენი ინტერესის სფეროს წარმოადგენს იმის გარკვევა, თუ როგორი ურთიერთობები არსებობდა ამ ორ იმპერიას შორის. შესაბამისად, როგორი იყო მათ შორის პოლიტიკური, სავაჭრო-ეკონომიკური თუ კულტურული კონტაქტები. ეს ორი იმპერია ხომ ევრაზიული კონტინენტის ორ ჰეგემონ იმპერიას წარმოადგენდა. გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ ამ ორ იმპერიას ერთმანეთისგან ორი დიდი სახელმწიფო – პართია და კუშანის სამეფო ყოფდა.

¹ აღმოსავლეთ აზიაში ვესტფალის სისტემამდე იარსება.

² იაპონიამ ასუკას პერიოდში (538-710 წწ.) განწყვიტა ვასალური დამოკიდებულება ჩინეთთან.

ნიშანდობლივია, რომ სწორედ ხანის დინასტიის დროს ჩაეყარა საფუძველი აბრეშუმის ტრანსკონტინენტურ საქარავნო-სავაჭრო გზას, რომელიც შორეულ აღმოსავლეთს – ჩინეთს ხმელთაშუა ზღვასთან აკავშირებდა. აბრეშუმის გზას ორი – ჩრდილოეთი და სამხრეთი მიმართულება ჰქონდა. არსებობდა კიდევ საზღვაო გზა ინდოეთის ოკეანის გავლით. გზას, რომის მიერ ეგვიპტის დაპყრობამდე, წარმოადგენდა გზა ანატოლიისა და სპარსეთის გავლით. მეწამულ ზღვაზე პტოლემეაიოსები იყვნენ გაბატონებულნი. რომის იმპერიის მიერ ძვ.წ. 31 წელს ეგვიპტის დაპყრობის შემდეგ კი სახმელეთო გზა შეცვალა საზღვაომ, რაც ძალზედ მნიშვნელოვანი იყო, რადგან ზღვით მოგზაურობა, ხმელეთით მოგზაურობასთან შედარებით, უფრო სტაბილური იყო.

გზის უსაფრთხოება ისტორიის ყველა მონაკვეთზე აქტუალური იყო, ალბ-მიცემის უსაფრთხოებისათვის კი – განსაკუთრებით. ისე ვაჭრობის ფუნქციონირება წარმოუდგენელი იყო. გამონაკლისს არც ჩვენ მიერ შესასწავლი პერიოდი წარმოადგენს. ხანის დინასტია ამისათვის სახსრებს ნამდვილად არ იშურებდა. ცნობილია დასავლეთ ხანის დინასტიის მეშვიდე იმპერატორ უ-დის (ძვ.წ. 156-187) მიერ ძვ.წ. 139 წელს დასავლეთში ჩინელი მოგზაურისა და დიპლომატის, ზანგ ციანის გაგზავნა, რომელმაც ძვ.წ. 126 წელს ფასდაუდებელი ინფორმაცია ჩაიტანა ჩინეთში ბაქტრიის, პართიისა და ფერგანის შესახებ, რის საფუძველზეც დაიწყო ცენტრალური აზიის სავაჭრო გზის გაფართოება. რა თქმა უნდა, იმავდროულად არ უნდა გამოვრიცხოთ ხანის დინასტიის მიერ ახალი ტერიტორიების დაკავების სურვილიც. ამავე პერიოდში ადგილი აქვს დიდი ჩინური კედლის გაფართოებას დასავლეთისაკენ უდაბნოს მიმართულებით, სადაც მომთაბარე ტომები ბინადრობდნენ. სწორედ მათგან თავდაცვის მიზნით, ძვ.წ. 121 წელს აშენდა აქ პირველი ფორპოსტი დუნჰუანგი (რომან. Dūnhuāng shì). გუან

უ-ძის (რომან. *Guāngwū dì*, ძვ.წ.5-ახ.წ.57 წწ.) იმპერატორობისას საქარავნო გზამ აღმოსავლეთისკენ გადაინაცვლა.

რომაელმა ისტორიკოსმა ლუციუს ანეუს ფლორუსმა (*Lucius [Publius] Anneus [Annius] Florus*, 70 (?) -140 (?) წწ.) შემოგვინახა ცნობები რომის იმპერიასა და ხანის დინასტიას შორის არსებული სავაჭრო და პოლიტიკური ურთიერთობის შესახებ, საიდანაც ვიგებთ, რომ ჩინეთის დელეგაცია რომის იმპერიაში ჩავიდა რომის პირველი იმპერატორის, ოქტავიანე ავგუსტუსის (ძვ.წ.27-ახ.წ.14.) მმართველობის პერიოდში. ნიშანდობლივია, რომ, აღნიშნული წყაროს მიხედვით, ჩინელებს გზაში 4 წელი გაუტარებიათ. ფლორუსი ყურადღებას ამახვილებს ჩინელების კანის ფერზე და აღნიშნავს, რომ მათი კანის ფერი არის დადასტურება იმისა, რომ ისინი სხვა ცის ქვეშ არიან დაბადებულნიო. იმავდროულად, ხანის იმპერიის ტერიტორიაზე ფიქსირდება რომაული მონეტები, რაც ასევე სავაჭრო ურთიერთობის დამადასტურებელი ფაქტია. პლინიუს უფროსის (23/24-79 წწ.) ცნობით კი, ძვ.წ. 53 წელს კრასუსის კარასთან დამარცხების შემდეგ, მარგიანეში (ავესტა *Mouru*; ძვ.ბერძნ. *Μαργιανή*) წაასხეს რომაელი მებრძოლენი (*Naturalis Historia*, VI, 18), რომლებმაც ძვ.წ. 36 წელს მიიღეს მონაწილეობა ჩიჩჯის ბრძოლაში და დასახლდნენ კიდეც ჩინეთში. იგივე პლინიუს უფროსი საუბრობს რომის იმპერიასა და აღმოსავლეთის ქვეყნებს შორის არსებულ სავაჭრო ურთიერთობის მნიშვნელობაზე ახ.წ. I საუკუნეში, რომელიც ძვ.წ. I საუკუნეში იწყება (*Naturalis Historia*, 12, 84).

ორ იმპერიას შორის არსებული სავაჭრო ურთიერთობები მნიშვნელოვნად შემცირდა ახ. წ. 166 წელს რომში მარკუს ანტონინუსის (161-180) პერიოდში არსებული შავი ჭირის პანდემიის დროს, რომელიც წყაროებში გალენოსის (ძვ. ბერძნ. *Γαλῆνός*) – პანდემიის აღმწერი ექიმის სახელითაა ცნობილი. აღნიშნულმა პანდემიამ რომის იმპერატორი ლუციუს ვერუ-

სიც (161-169) კი იმსხვერპლა. დიონ კასიუსის მიხედვით, შავმა ჭირმა რომის იმპერიის მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი – 25% გაანადგურა (Dio Cassius, LXXII 14.3-4). გარდაცვლილთა საერთო რაოდენობა 5 მილიონს აჭარბებდა. ნიშანდობლივია, რომ ანალოგიური ეპიდემიური სიტუაცია იყო ჩინეთშიც, სადაც შავი ჭირის პანდემიამ იფეთქა 151 წელს და გაგრძელდა ხუან-ძის (146-168) და ლინ-ძის (168-189) იმპერატორობისას. მეცნიერთა ნაწილი არ გამოორიცხავს რომისა და ხანის იმპერიებში არსებულ ეპიდემიებს შორის კავშირს. ანტონინუსის პერიოდის შავი ჭირის პანდემია ემთხვევა რომის ელჩობის ვიზიტს ჩინეთში 166 წელს, საიდანაც ისინი გადავიდნენ ჯიაოზში (ჩრდილო ვიეტნამი) და მივიდნენ ხუან-ძის კარზე [2.59-60].

ხანის პერიოდის ჩინეთში ფასობდა რომის იმპერიის პროვინციებში, კერძოდ, ალექსანდრიასა და სირიაში წარმოებული მინის ჭურჭელი, ფუფუნების საგნები – ოქროს მოქარგული ხალიჩები, მოოქროვილი და აზბესტის ნაჭრები...[1. 466-476].

რომანელ მატრონებში, და არამარტო მათ შორის, დიდი პოპულარობით სარგებლობდა ჩინური აბრეშუმის. პლინიუს უფროსის მიხედვით, რომის იმპერიიდან დიდი რაოდენობის ფინანსები გაედინებოდა აბრეშუმის ქსოვილის საყიდლად (Plinius Maior, *Naturalis historia*). საქმე იქამდე მივიდა, რომ ახ.წ. 14 წელს სენატმა კანონიც კი გამოსცა, რომლის მიხედვითაც, რომანელ მამაკაცებს ეკრძალებოდათ აბრეშუმის ტარება.

ჩინური ქსოვილების კვალი რომის იმპერიის ტერიტორიაზე არქეოლოგიური გათხრების მეშვეობითაც დასტურდება. ანტიკური პალმირას (სირია) სამხრეთ-დასავლეთით ფრანგული არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ წარმოებული გათხრები, რომელსაც გ. პფისტერი ხელმძღვანელობდა, სამი სეზონი (1933, 1937, 1938 წწ.) გაგრძელდა. შესწავლილ იქნა ახ.წ. 83 და ახ.წ. 103 წელს აგებული ელაჰბელის დასაკრძალავი კოშკები [3;4;5], რომლებიც წარმოადგენდა ნეკროპოლს დიდი რაოდე-

ნობის სამარხებით. ყველა სამარხი გაძარცვული აღმოჩნდა, რამაც საკმაოდ გააძნელა მათი დათარიღება. აღნიშნულ ტერიტორიაზე აღმოჩენილ მასალებს შორის განსაკუთრებული როლი ენიჭება შალის, სელისა და აბრეშუმის ქსოვილებს, რომელთა რაოდენობა 50-ს აჭარბებდა. მათ შორის საკმაო რაოდენობით დაფიქსირდა ჩინური აბრეშუმის ქსოვილები, ძირითადად ელაჰბელის კოშკში. შალის, სელისა და აბრეშუმის ქსოვილები იქნა აღმოჩენილი დურა ევროპოსის (ევფრატზე) ტერიტორიაზეც, იელის უნივერსიტეტის (აშშ) არქეოლოგების – ლ.პ. ბელინჯერისა და გ. პფისტერის მიერ 1932/1933 წლებში, რომელიც ახ.წ. III საუკუნის პირველი ნახევრით თარიღდება. უნგრეთის ტერიტორიაზე 1963 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი ჩინური ქსოვილები კი II-IV საუკუნეებს განეკუთვნება. ინგლისში 1959 წელს ჰოლბორუნგის (Holborough) – კენტის საგრაფოს ტერიტორიაზე გათხრებისას სამარხში დაფიქსირდა ჩინური აბრეშუმის სამი ნაგლეჯი, რომელიც II-III საუკუნეებით თარიღდება [6.246-250;7.45-63].

რაც შეეხება ორ სახელმწიფოს შორის არსებულ ოფიციალურ კონტაქტებს, ცნობილია, რომ ისიც ასევე ხანის დინასტიის პერიოდს განეკუთვნება. კერძოდ, ხანის დინასტიის მხედართმთავარმა ბან ჩაომ (რომ. Bān Chāo, 32-102 წწ.) 97 წელს ელჩობა გაგზავნა რომში დაზვერვის მიზნით. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 166 წელს ლოიანში ჩავიდა ანტონინუს პიუსის დელეგაცია სამხრეთიდან ზღვის მეშვეობით [1.5,12,18,27]. ჩინეთში დაცინის ქვეყნიდან დელეგაციის სტუმრობის შესახებ 161, 230 და 284 წლებში მოგვითხრობს ჰოუ ჰანშუს (hòu hàn shū - გვიანი ხანის დინასტიის) ისტორია. რომის იმპერიას ჩინეთთან აკავშირებდა, ერთი მხრივ, დიდი აბრეშუმის გზა, ხოლო, მეორე მხრივ, ინდოეთის გავლით საზღვაო მიმოსვლის გზა, რომელიც ინტენსიურად იყო ათვისებული. დაბოლოს უნ-

და აღინიშნოს, რომ, მიუხედავად სინოცენტრული იდეისა, ჩინელები პატივისცემით მოიხსენიებდნენ რომს (შემდეგ უკვე ბიზანტიას) „დაცინად“ (დიდი ცინი); რომაელები კი, თავის მხრივ, ჩინეთს „სერესს“ (ლათ. *seres* – აბრეშუმი), ანუ „აბრეშუმის ქვეყანას“ უწოდებდნენ.

ლიტერატურა – REFERENCES

1. John E. Hill., *Through the Jade Gate to Rome, A Study of the Silk Routes during the Later Han Dynasty 1st to 2nd Centuries CE*, 2009, გვ. 466-476.
2. McLaughlin Raoul, *Rome and the Distant East: Trade Routes to the Ancient Lands of Arabia, India, and China*. London: Continuum, 2010, გვ. 59-60.
3. Pfister R. *Textiles de Palmyre*. Paris, 1934. https://www.persee.fr/doc/mefao_0253-164x_1935_num_19_1_-1484_t1_0132_0000_2
4. Pfister R., *Nouveaux Textiles de Palmyre*. Paris, 1937.
5. Pfister R., *Textiles de Palmyre. III*. Paris, 1940.
6. Wild J.P., *A Roman Silk Damask from Kent*. *Archaeologia Cantiana*. Vol. 80, 1965, გვ. 246-250.
7. Лубо-Лесниченко Е. И., *Китай на Шёлковом пути (Шёлк и внешние связи древнего и раннесредневекового Китая)*, Москва, 1994.

MARIKA MSHVILDADZE

**FOR THE STUDY OF THE RELATIONSHIP
ISSUES BETWEEN THE ROMAN AND HAN EMPIRES**

Summary

Two empires - Eastern Han Empire and Roman Empire of the West represented the two hegemonic empires of the Eurasian continent by the end of Hellenistic period and the first centuries of late antiquity. The paper analyzes the Sinocentrism idea established back in Qin dynasty of Han empire in China, according to which China was a World's cultural centre, and at the given background, relying upon the historical sources (Pliny the Elder, Lucius Aneus Florius...) arte facts and scientific literature, study and analyses of the existing political, trade-economic or cultural contacts, between the Roman and Han Empires, which were carried out through the transcontinental trade routes (Silk Road, which took its beginning in the period of Han Dynasty).

By the I century A.D. the link is established between Europe and China, which is proved by the discovery of Roman coins and objects on the territory of Han Empire. In Han Empire the glassware, objects of luxury – gold embroidered carpets gold-plated and asbestos pieces produced in Roman Empire – Alexandria and Syria were highly valued in the period of Han Empire. While in Rome Chinese silk was highly popular. It is noteworthy that despite the ethnocentric ideology of the Han dynasty, the Chinese reverently referred to Rome and called "Daqin" the Great Qin, while the Romans called China "Seres" (Latin Seres) - "the Land of Silk" or "Silk".